

Krzysztof Kamiński

Przygotowanie kapłanów włocławskich do nauczania religii w pierwszej połowie XX wieku (do 1939 r.)

Studia Włocławskie 13, 139-149

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. KRZYSZTOF KAMIŃSKI

**PRZYGOTOWANIE KAPŁANÓW WŁOCŁAWSKICH
DO NAUCZANIA RELIGII
W PIERWSZEJ POŁOWIE XX WIEKU (do 1939 r.)**

W poszczególnych diecezjach kapłani jako katecheci i pedagodzy wypełniają zadanie nauczania w imieniu biskupa, dlatego też zadaniem władzy diecezjalnej było i jest wspierać kapłanów i podtrzymywać ich formację. Od tego, który uczy i wychowuje, zawsze wiele wymagano, i to zarówno w dziedzinie wykształcenia ogólnohumanistycznego, wiedzy filozoficznej i teologicznej, a także kwalifikacji pedagogiczno-dydaktycznych, specyficznych dla nauczyciela czy katechety.

1. Dokumenty Kościoła

Po raz pierwszy problem przygotowania katechetycznego duchownych zauważono na Soborze Trydenckim. Sobór ten zabraniał biskupom udzielania święceń kapłańskich, dopóki nie upewnią się, że kandydaci są wystarczająco przygotowani do nauczania. Potrzebę przygotowania kapłanów do nauczania wiernych dyktowały uwarunkowania owego czasu, które aż nadto boleśnie uświadomiły Kościołowi, jakie ponosi straty wskutek niedostatecznej formacji tych, którym powierzono przekazywanie prawd wiary, gdy zrozumiano, że ewangelizacja jest naprawdę naczelnym zadaniem Kościoła¹.

Kongregacja ds. Studiów i Seminariów wydała dnia 8 VIII 1926 r. *List do Biskupów o katechetycznym wychowaniu w seminariach*². Zwracał on uwagę na metodę przekazu nauki chrześcijańskiej, a w oparciu o kanon 1365 Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. nakazano, aby na kursach teologicznych prowadzone były także wykłady z teologii pastoralnej, zwłaszcza o sposobie przekazywania katechizmu dzieciom i dorosłym, z dołączeniem praktycznych ćwiczeń. List podkreślał, iż braku takiego przygotowania nie wolno tłumaczyć tym, że wielu kapłanów będzie nauczać ludzi prostych. Kongregacja stała na stanowisku, że nauczanie ludzi

prostych wymaga większego przygotowania i wysiłku. Mówiła o potrzebie wykładów z katechetyki i zajęć praktycznych dla alumnów³.

Trzy lata później Kongregacja wydała nowy list (z 28 VIII 1929 r.), w którym przypominała dawne zarządzenia i przynaglała do ich wypełnienia. Przypominała o obowiązku prowadzenia w każdym seminarium duchownym wykładów z katechetyki i nazywała katechezę fundamentem całego kapłańskiego posługiwania i głównym źródłem jego skuteczności. Widocznie sytuacja w tym zakresie musiała być nienajlepsza, skoro Kongregacja ubolewała z powodu braków w przygotowaniu katechetycznym księży⁴.

2. Ustawodawstwo diecezjalne

Biskupi wrocławscy w omawianym okresie, mając na uwadze powyższe dokumenty Kościoła dotyczące formacji katechetyczno-pedagogicznej, wydawali zarządzenia i dokumenty oraz powoływali instytucje, które bezpośrednio lub pośrednio dotyczyły przygotowania katechetycznego duchownych. Cała działalność katechetyczna w diecezji wrocławskiej skazana byłaby na niepowodzenie, gdyby nie prowadzili jej ludzie odpowiednio do tego przygotowani i bezpośrednio zaangażowani w nauczanie dzieci i młodzieży. To bardzo ważne zadanie dla Kościoła wymagało od ustawodawcy diecezjalnego stałej troski i szeregu przemyśleń, zmierzających do prowadzenia stałej formacji wszystkich katechetów, tak duchownych jak i świeckich.

Przygotowanie to biskupi wrocławscy widzieli na trzech płaszczyznach: duchowej, intelektualnej i duszpasterskiej. Dotyczyło to zwłaszcza formacji kandydatów do kapłaństwa. Dlatego też każdy kapłan, zanim otrzymał święcenia i rozpoczął pracę w parafii, do której został posłany na podstawie nominacji biskupa, musiał wprawdzie kilka lat poświęcić na solidne przygotowanie się do tej misji⁵. Wiedza katechetyczna była przekazywana na wykładach katechetycznych oraz innych przedmiotach, takich jak: pedagogika, dydaktyka, psychologia, biblistyka⁶. Takie przygotowanie każdy kapłan otrzymywał przez gruntowne, przynajmniej sześcioletnie, studia seminaryjne.

3. Formacja w seminarium duchownym

W seminarium duchownym kapłani jako przyszli katecheci zdobywali, w ciągu od 4 do 7 lat studiów, trojaką, czy raczej trzystopniową wiedzę potrzebną do nauczania religii: 1) uzupełnienie ogólnej wiedzy na poziomie gimnazjalnym, 2) wiedzę filozoficzną i teologiczną, 3) specjalistyczną

wiedzę w zakresie sposobu nauczania religii (pedagogika, dydaktyka i katechetyka).

Pierwszy etap, czyli uzupełnianie ogólnej wiedzy na poziomie gimnazjalnym, prowadzony był w seminarium wrocławskim tylko do roku 1921, jako że do tego czasu przyjmowano kandydatów bez matury państwowej, a od tego roku zostało to zakazane⁷. Wykształcenie uzupełniające obejmowało podstawowe przedmioty z programu gimnazjalnego, a więc historię i literaturę polską, literaturę klasyczną (język łaciński), niektóre przedmioty przyrodnicze, a przede wszystkim wykształcenie w zakresie wiedzy religijnej.

Uzupełnienie wiedzy religijnej było dla przyszłych księży katechetów szczególnie ważne, ponieważ później tę właśnie wiedzę przekazywali uczniom podczas lekcji religii. W pierwszym dwudziestoleciu XX wieku alumni wrocławscy pogłębiali znajomość prawd wiary w ramach przedmiotu p.n. zasady wiary (tzw. katechizm wyższy) na kursie I (3 godziny tygodniowo) i na kursie II (2 godziny tygodniowo). Jako pomoc do wykładów służył stosowany powszechnie w gimnazjach podręcznik Franza Spirago *Katolicki katechizm ludowy* (Mikołów 1906, Mikołów – Warszawa 1911)⁸, który obejmował trzy części: 1) Nauka wiary, 2) Nauka obyczajów, 3) Nauka o środkach łaski.

Drugi zakres zdobywanej w seminarium wiedzy to: 1) nauki filozoficzne: wstęp do filozofii, historia filozofii, logika, ontologia (metafizyka), kosmologia, teodycea, kryteriologia (teoria poznania), etyka (filozofia moralności), psychologia filozoficzna; 2) nauki teologiczne: wstęp do teologii, nauki biblijne, patrologia, apologetyka (teologia fundamentalna), teologia dogmatyczna, teologia moralna, teologia pasterska, medycyna pasterska, teologia ascetyczna i mistyczna, liturgika, homiletyka, prawo kanoniczne, historia Kościoła, historia sztuki chrześcijańskiej⁹.

Poza naukami filozoficznymi i teologicznymi alumnom przekazywano także wiedzę z zakresu innych nauk, które w jakimś stopniu mogły im się przydać w pracy katechetycznej: nauki społeczne, religiologia, śpiew, zwyczaje towarzyskie, higiena, języki obce¹⁰.

Trzeci etap przygotowania alumnów do nauczania religii obejmował trzy przedmioty tzw. pedagogiczne: pedagogika, dydaktyka i katechetyka. Zostały one wprowadzone do programu nauczania w seminarium wrocławskim w 1908 r. przez rektora ks. Idziego Radziszewskiego i były przez niego wykładane (do 1914 r.). Pedagogika i dydaktyka były na początku XX wieku wykładane w ramach przedmiotów filozoficznych w wymiarze 2 godziny tygodniowo na kursie VI. Do wykładów z pedagogiki (zwanej

wówczas pedagogią) – ogólna nauka o wychowaniu, a ze specjalnej: fizyczne i psychiczne wychowanie człowieka, zasady wychowawcze z uwzględnieniem indywidualnych właściwości człowieka, historia pedagogiki – używano podręczników: katolickiego pedagoga szwajcarskiego Heinricha Baumgartnera *Pedagogia, czyli nauka o wychowaniu dzieci* (Lwów 1902) oraz Franciszka Majchrowicza *Historia pedagogii* (wyd. 2, Lwów 1907). Do wykładów z dydaktyki – zasady nauczania w ogóle, metodyka religii ze szczególnym uwzględnieniem metody psychologicznej – ks. Idzi Radziszewski używał własnego opracowania w formie skryptu¹¹.

Katechetyka była wykładana w seminarium wrocławskim już w XIX wieku, ale nie jako osobny przedmiot, tylko w ramach teologii pastoralnej. Akcentowano w niej przede wszystkim aspekt praktyczny katechizowania. W tym zakresie ma znaczny dorobek profesor seminarium wrocławskiego ks. Franciszek Płoszczyński (1800–1873), który opracował trzy książki z tej tematyki: *Katechizm Rzymsko-katolicki* (Warszawa 1872), *Katechetyka opracowana sposobem praktycznym przez pytania i odpowiedzi* (Warszawa 1877), *Wzory i przykłady katechizowania* (Warszawa 1977)¹².

Od 1908 r. ks. Idzi Radziszewski nauczał metodyki religii ze szczególnym uwzględnieniem metody psychologicznej w ramach dydaktyki (w drugim półroczu, w wymiarze około 10 godzin). Zapoznawał alumnów z najlepszymi i najnowszymi metodami nauczania katechizmu. Alumni odbywali też lekcje próbne: najpierw w seminarium pod nadzorem profesora i przy udziale kilku kleryków, a następnie w szkółce robotniczej funkcjonującej przy katedrze. Dla ukrycia tego faktu przed władzami zaborczymi ks. Radziszewski przyjął w tej szkółce funkcję prefekta¹³.

Jako osobny przedmiot pojawiła się katechetyka (wraz z ćwiczeniami) w programie seminarium wrocławskiego w roku szkolnym 1921/1922, od razu w wymiarze 90 godzin, i pozostała w nim już na stałe¹⁴. Mieściły się w tym także ćwiczenia w formie próbnych katechez z następującą po nich oceną. Klerycy wyższych kursów w ramach praktyki uczyli religii w szkołach (liceum lub szkole powszechnej), tak jak katecheci¹⁵.

Jednak na początku XX wieku we wrocławskim seminarium pedagogiki i katechetyki uczyli profesorowie, którzy byli specjalistami w innych dziedzinach wiedzy¹⁶. Było tak dlatego, że seminarium nie posiadało jeszcze specjalisty z tej dziedziny wiedzy. Pierwszym, który odbył studia specjalistyczne z zakresu pedagogiki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, był ks. Antoni Pawlak, wykładający przedmioty pedagogiczne w latach 1937–1939¹⁷. Gdy objął zajęcia w seminarium, dokonano pewnej korekty w ich układzie. Pedagogika była wykładana na kursie IV po dwie godziny

tygodniowo, dydaktyka i katechetyka na kursie V po dwie godziny tygodniowo. W drugim semestrze V roku alumni prowadzili katechezy próbne w szkole podstawowej pod kierunkiem profesora katechetyki¹⁸.

4. Egzaminy wikariuszowskie i na prefektów

Formacja katechetyczna nie kończyła się z chwilą otrzymania święceń kapłańskich i opuszczenia seminarium¹⁹. Biskupi wrocławscy dążyli do ciągłego podnoszenia poziomu katechetycznego przez kapłanów, dzięki pogłębianiu wiedzy teologicznej, a także pedagogiczno-katechetycznej²⁰.

Składanie egzaminów przez kilka lat po święceniach kapłańskich obowiązywało w diecezji wrocławskiej od około 1870 r. Na początku XX wieku powinni oni składać w trzech etapach (jeden w ciągu roku) tzw. egzamin na aprobaty (dla uzyskania jurysdykcji do słuchania spowiedzi), zwany też wikariuszowskim; jego program zastał nieco rozszerzony przez biskupa wrocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego w pierwszych latach jego rządów w diecezji²¹. Obejmował on sześć przedmiotów: 1) Pismo Święte, 2) teologia dogmatyczna, 3) teologia moralna, 4) prawo kanoniczne, 5) historia Kościoła, 6) rubrum (liturgika)²².

W następnej kolejności kapłani zobowiązani byli zdać tzw. egzamin konkursowy (wymagany dla otrzymania beneficjum, czyli przede wszystkim probostwa)²³. W jego programie znajdowały się te same przedmioty co w egzaminie wikariuszowskim, ale w innym zakresie²⁴. W programie żadnego z tych egzaminów nie było jednak przedmiotów pedagogicznych.

Wzrastająca z każdym rokiem liczba szkół, w tym gimnazjów, wymagała coraz większej liczby należycie przygotowanych prefektów, którzy powoływani byli do pełnienia tego urzędu dokumentem nominacyjnym po uprzednim zdaniu egzaminu²⁵. Kapłani posiadający stopień naukowy z teologii lub innej dziedziny humanistycznej byli zwolnieni z tego sprawdzianu wiedzy. Ponieważ takich prezbiterów było w diecezji wrocławskiej tylko kilku, a zapotrzebowanie na nauczycieli religii było duże, dla młodych kapłanów pragnących podjąć się pracy pedagogiczno-katechetycznej wśród dzieci i młodzieży władza diecezjalna organizowała dodatkowe egzaminy dla prefektów, już od 1913 r.

Kandydat na prefekta, po spełnieniu wymogów formalnych²⁶, musiał zdać przed komisją egzamin pisemny i ustny. Prace pisemne najczęściej obejmowały opracowanie jednej lekcji według programu gimnazjum oraz napisanie egzorty dla młodzieży szkolnej. Egzamin ustny składał się z dwóch części: 1) zagadnienia filozoficzno-teologiczne, 2) przedmioty pedagogiczne.

Jeśli chodzi o pierwszą część egzaminu, to obejmował on zagadnienia z filozofii i teologii w obszernym tego słowa znaczeniu, a więc: filozofię, teologię fundamentalną, teologię dogmatyczną specjalną, teologię moralną, Pismo Święte, historię Kościoła. Dla kapłanów, którzy poznali te zagadnienia w szerszym zakresie podczas studiów seminaryjnych, nie powinien on sprawiać większych trudności.

Dodatkowego przygotowania trzeba było jednak dla zdania drugiej części egzaminu, obejmującej cztery przedmioty pedagogiczne, a mianowicie: 1) pedagogikę systematyczną, 2) dydaktykę ogólną z metodyką ogólną, 3) dydaktykę religii i metodykę nauczania religii, 4) historię pedagogiki.

Pedagogika systematyczna obejmowała następujące zagadnienia: pojęcie i zadanie wychowania; konieczność, możliwość i zakres wychowania; czynniki wychowawcze; formy wychowania, osoba wychowawcy, wychowanie moralne, wychowanie indywidualne, wychowanie społeczne, wychowanie a charakter.

Z dydaktyki ogólnej wymagano znajomości: celów i przedmiotu, czyli treści nauczania; koncentrycznego ujmowania materiału, planu nauczania (rozkładu materiału na lata i godziny), typów szkoły, organizacji i administracji szkoły. Natomiast z metodyki ogólnej trzeba było wykazać się znajomością następujących zagadnień: znaczenie metody w nauczaniu; podstawowe zasady nauczania: pogłębienie, ciągłość, samodzielność; formy nauczania: wewnętrzne (analiza, synteza, dedukcja, indukcja) i zewnętrzna; formalne stopnie nauczania; jednostka metodyczna; formy nauczania: akroamatyczne, erotematyczne i heurystyczne; pytania, ćwiczenia i egzaminy.

Z dydaktyki i metodyki nauczania religii wymagano znajomości następujących zagadnień: potrzeba i cel nauki religii; materiał nauczania religii w gimnazjum niższym i wyższym; ministerialny program nauczania religii dla szkół średnich; gałęzie nauki religii i ich ujęcie w kręgi koncentryczne; nauczanie religii w szkole i w kościele; stosowanie metod i form nauczania do nauczania religii; metoda monachijska²⁷ według pięciu stopni formalnych: wprowadzenie, pogląd (przedstawienie nowego materiału za pomocą opowiadania lub perykopy biblijnej), wyjaśnienie (zmierzające do uwypuklenia prawdy katechizmowej), synteza, zastosowanie; rodzaje i znaczenie pomocy naukowych w nauczaniu religii; nauczyciel religii jako duszpasterz.

Proponowana przy poszczególnych przedmiotach literatura obejmowała niektóre pomoce dydaktyczne zalecane w studium seminaryjnym, ale w większości były to publikacje, które na pewno w studium seminaryjnym nie były używane²⁸. Zastanawia duża liczba zalecanych dzieł w językach

obcych, głównie niemieckim, jakby wiedziano, że zgłaszający się do egzaminów na prefektów języki te znają²⁹.

W 1832 r. wprowadzono w diecezji wrocławskiej obowiązek zdawania pięciu egzaminów wikariuszowskich rozłożonych na pięć lat. Pierwszy z nich obejmował problematykę katechetyczno-wychowawczą. Z przedmiotów typowo pedagogicznych znalazły się w jego programie: pedagogika systematyczna oraz dydaktyka z metodyką ogólną i katechetyka³⁰. Był to węższy zakres materiału niż w programie egzaminów na prefekta, ale widocznie według władz kościelnych i szkolnych było to wystarczające, ponieważ od tego czasu nie ma wzmianek o organizowaniu specjalnych egzaminów na prefektów.

Wynikało to zapewne z także tego, że program pierwszego egzaminu wikariuszowskiego w zakresie przedmiotów pedagogicznych był poszerzany i w 1938 r. był już bardzo zbliżony do dawnego egzaminu na prefektów³¹. Ponadto zapotrzebowanie na etatowych księży prefektów w diecezji wrocławskiej w pierwszej połowie XX wieku rosło stopniowo, ale nie było aż tak duże: w 1901 r. było ich 7, a w 1939 r. – 72³² (ok. 16,7% duchowieństwa diecezjalnego). Niektórzy wykwalifikowani prefekci pełnili tę funkcję bardzo długo, czasem nawet do przejścia na emeryturę, ponieważ dawała im ona dużą satysfakcję z pracy (autorytet wśród młodzieży) i była w okresie międzywojennym dobrze wynagradzana.

Do zdania egzaminów zarówno wikariuszowskich, jak i prefektowskich kapłani musieli w znacznej mierze przygotowywać się przez samokształcenie, wykorzystując podawaną przy programach egzaminów literaturę obowiązkową i uzupełniającą. Wynikałoby z tego, że władza diecezjalna uważała, że wzywani na egzaminy takie publikacje posiadali lub powinni posiadać. Czy tak było rzeczywiście, można by się przekonać z bibliotek osobistych (choćby fragmentarycznych) księży prefektów, ale z terenu diecezji wrocławskiej zachował się tylko fragment takiego księgozbioru ks. Dominika Jędrzejewskiego, który był prefektem gimnazjalnym w latach 1920–1925³³.

5. Kursy katechetyczne

Obowiązkiem duchowieństwa wrocławskiego było także uczestniczenie w różnych ogólnopolskich kursach katechetycznych, organizowanych w wielu ośrodkach naukowych w Polsce – o czym często przypominała władza diecezjalna³⁴. Z ważniejszych zjazdów warto wspomnieć kurs wakacyjny zorganizowany w dniach 8–24 lipca 1924 roku dla księży prefektów w Lublinie. Myślą przewodnią tego spotkania była pedagogika religijna³⁵.

W 1931 roku we Lwowie odbył się wyższy kurs naukowy dla księży prefektów szkół średnich i seminariów nauczycielskich³⁶, w Poznaniu od 16–18 listopada 1931 r. przeprowadzono kursy duszpasterstwa młodzieży pozaszkolnej dla księży asystentów okręgów³⁷. W wakacje 1932 r. (5–27 lipca) odbył się kurs religii rzymsko-katolickiej dla księży katechetów w Cieszyźnie³⁸. We wszystkich tych kursach brało udział duchowieństwo diecezji wrocławskiej. Kursy takie odbywały się także w związku z wprowadzeniem nowych programów nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkole powszechnej I i II stopnia. Przeprowadzono wtedy ośmiodniowy kurs dla katechetów w Wilnie, w którym uczestniczyli również przedstawiciele diecezji wrocławskiej³⁹. Każdy z tych kursów poprzedzały jednodniowe rekolekcje zamknięte. Kurs obejmował wykłady, ćwiczenia, lekcje pokazowe oraz dyskusje. Wcześniej dla zainteresowanych zostało podanych 12 lektur przygotowawczych⁴⁰.

6. Działalność Diecezjalnego Koła Księży Prefektów

Dla tych księży, którzy z różnych przyczyn nie mogli korzystać z kursów ogólnopolskich, okazją do pogłębienia wiedzy pedagogiczno-katechetycznej było Diecezjalne Koło Księży Prefektów, które – by umożliwić uczestnictwo księży z odległych części diecezji – zostało podzielone na pięć okręgów: wrocławski, częstochowski, piotrkowski, pabianicki i kaliski⁴¹. W wyniku nowego podziału administracyjnego Kościoła w Polsce w 1925 roku pozostały w granicach diecezji wrocławskiej tylko dwa koła – we Wrocławku i Kaliszu, które podzielono na koła mniejsze we Wrocławku, Kaliszu, Kole, Koninie, Sieradzu. Praca w poszczególnych kołach, zależnie od miejscowych warunków, była różna, np. w roku katechetycznym 1920/1921 we Wrocławku odbyło się osiem zebrań, omawiano na nich sprawy bieżące, wygłoszono pięć referatów, praca rozwijała się systematycznie i pomyślnie. Natomiast w tym samym okresie koło w Kaliszu przeżywało trudności⁴².

Celem takich kół było dokształcanie się księży prefektów przez omawianie problemów oświaty i wychowania religijnego, zapoznawanie się z zagadnieniami z dziedzin naukowych i metodyki nauczania⁴³. Wszyscy księża katecheci mieli obowiązek uczestniczenia w zebraniach kół. Częstym uczestnikiem spotkań był biskup ordynariusz lub biskup pomocniczy. Na konferencje zapraszano znawców z zakresu pedagogiki i katechetyki, którzy przedstawiali referaty z tych dziedzin. Po ich zakończeniu prelegenci odpowiadali na pytania i wątpliwości stawiane przez słuchaczy, a następnie dokonywano podsumowania i wyciągano wnioski dotyczące dalszej pracy katechetycznej.

Przedstawiciele wrocławskiego koła prefektów brali również udział w Zjazdach Delegatów Diecezjalnych w Warszawie⁴⁴, na których poruszano oprócz spraw nauczania i wychowania również sprawy socjalne księży katechetów⁴⁵. Na działalność kół księży prefektów szczególnie zwracał uwagę biskup Karol Radoński, który często brał w nich udział i zachęcał księży, aby korzystali z tych spotkań dla bardziej owocnego i skutecznego katechizowania.

Nie bez znaczenia na przebieg i wpływ formacji katechetycznej duchowieństwa były wykłady na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Nie wszystkie spotkania dotyczyły bezpośrednio nauczania religii, ale poruszane zagadnienia z różnych dyscyplin teologicznych przyczyniły się do gruntowniejszego zrozumienia i poznania nauki Chrystusa. To zaś prowadziło do wzrostu poziomu przekazu katechezy przez kapłanów.

* * *

Władze diecezji wrocławskiej zabiegały o należyte przygotowanie katechetyczne kapłanów. Troska ta, wzbogacona o elementy pedagogiczne, bardzo wyraźnie ujawniła się w różnych wytycznych wydanych przez biskupów i Diecezjalną Komisję ds. Katechetycznych. Dokumenty, odezwy, prośby, zarządzenia, katechezy pokazowe, a przede wszystkim referaty wygłaszane przy różnych okazjach, stawiały zawsze na uwadze pastoralny cel przygotowania katechetycznego kapłanów oraz miały ułatwić im oddziaływanie wychowawczo-duszpasterskie wśród wiernych.

W pracy wychowawczo-katechetycznej wspomagało i służyło pomocą kapłanom liczne grono osób zakonnych i świeckich. Ich formacji i kwalifikacjom poświęcony będzie osobny artykuł.

PRZYPISY

¹ J. Korycki, *Pedagogiczno-katechetyczne przygotowanie kandydatów do kapłaństwa w wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła*, w: *Studia katechetyczne*, red. J. Charytański, t. 1, Warszawa 1979, s. 15.

² Kongregacja ds. Studiów i Seminariorów, *List do Biskupów z dn. 8 VIII 1926 r., O katechetycznym wychowaniu w seminariach*, „Acta Apostolicae Sedis” (AAS), 18(1926), s. 453n.

³ Tamże.

⁴ Kongregacja ds. Studiów i Seminariorów, *List do Biskupów z dn. 28 VIII 1929 r., O katechetycznym wychowaniu w seminariach*, AAS 22(1930), s. 146.

⁵ Do 1935 roku obowiązywał alumnów 5-letni okres studiów seminaryjnych, a od tegoż roku obowiązywał już 6-letni tok studiów. – Zob. *Rozpoczęcie roku w Seminarium*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej” (KDWł), 16(1922), s. 406; *Przebieg roku pracy 1934/35 w Wyższym Seminarium Duchownym*, KDWł 29(1935), s. 235.

⁶ Zob. *Zakończenie roku szkolnego w Seminarium*, KDWł 17(1921), s. 210–211.

⁷ J. Dębniński, *Biskup włocławski Karol Mieczysław Radoński (1883–1951). Życie i działalność*, Toruń 2001, s. 90.

⁸ *Seminarium diecezjalne. Rozpoczęcie roku szkolnego [1908/1909]*, KDWi 2(1908), s. 319.

⁹ K. Rulka, *Organizacja studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku w latach 1901–1939*, „Teologia i Człowiek”, 4(2004), s. 195.

¹⁰ Tamże, s. 195.

¹¹ *Seminarium diecezjalne. Rozpoczęcie roku szkolnego [1909/1910]*, KDWi 3(1909), s. 290–291.

¹² Zob. J. Bagrowicz, *Wykładowcy pedagogiki i katechetyki (do 1939 r.)*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Włocławek 1997, s. 45–47.

¹³ P. Kremer, *Ś.p. ks. dr Idzi Radziszewski*, KDWi 16(1922), s. 387.

¹⁴ K. Rulka, *Organizacja studiów...*, art. cyt., s. 195, 197.

¹⁵ „Przedświt” (Włocławek), 4(1922), z. 1, s. 31.

¹⁶ Przedmiotów pedagogicznych uczyli następujący profesorowie (w nawiasie lata nauczania): ks. Idzi Radziszewski (1908–1914) – filozof, założyciel Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; ks. Antoni Szymański (1915/1916) – socjolog, późniejszy profesor i rektor KUL; ks. Antoni Grochowski (1916–1918) – prefekt szkolny, ks. Antoni Bogdański (1919/20) – działacz harcerski, ks. Antoni Janczak (1924/25) – wychowawca młodzieży, ks. Stefan Biskupski (1926–1937) – prawnik, ks. Henryk Brzuski (1932–1937) – historyk sztuki. – Zob. J. Bagrowicz, *Wykładowcy pedagogiki i katechetyki...*, art. cyt., s. 49–51.

¹⁷ Ks. Antoni Pawlak w 1933 r. studiował pedagogikę i katechetykę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Był wykładowcą w Seminarium Duchownym przez dwa lata przed wybuchem II wojny światowej. Zginął w obozie koncentracyjnym w Dachau w 1940 r. – Zob. J. Bagrowicz, *Wykładowcy pedagogiki i katechetyki...*, art. cyt., s. 50–51.

¹⁸ Zob. tamże, s. 50.

¹⁹ Zob. *List pasterski biskupa Władysława Krynickiego do duchowieństwa w sprawie zreformowania dotychczasowego nauczania religii*, KDWi 22(1928), s. 51–61.

²⁰ Zob. tamże, s. 60.

²¹ *Egzamina*, KDWi 1(1907), s. 106–107.

²² *Egzamin dla uzyskania aprobaty*, KDWi 1(1907), s. 80–82.

²³ Zalecany on był już przez Sobór Trydencki, a potem wymóg ten był wielokrotnie przypomniany w kolejnych rozporządzeniach Stolicy Apostolskiej.

²⁴ *Egzaminy konkursowe*, KDWi 1(1907), s. 82–85.

²⁵ Zob. *Dekret Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego z dnia 13 września 1923 roku*, KDWi 12(1923), s. 514–515.

²⁶ Egzaminy odbywały się jesienią każdego roku, w ostatnim tygodniu przed adwentem. Kandydat najpóźniej w maju musiał wnieść podanie o dopuszczenie do egzaminu oraz prośbę o wskazanie tematów prac pisemnych domowych. Prace pisemne były: jedna z teologii, a druga z pedagogiki. Dziedzinę ściślej określał kandydat w swojej prośbie. Prace te należało przesłać na 6 tygodni przed egzaminem do Kurii Diecezjalnej. W razie pomyślnego złożenia egzaminu na prefekta, kapłan ten był zwolniony z dwóch ostatnich (spośród trzech wówczas obowiązujących) egzaminów wikariuszowskich. Po niepomyślnym wyniku egzaminu, kandydat na prefekta mógł zgłosić się jeszcze tylko raz. Z jednego przedmiotu egzamin miał trwać nie mniej niż 10 minut i nie dłużej niż 30 minut. Protokół z egzaminu, podpisany przez komisję egzaminacyjną, przedkładano biskupowi diecezjalnemu do zatwierdzenia. – Zob. *Egzamin na stanowisko prefekta szkół*, KDWi 7(1913), s. 1; *Przepisy i program obowiązujący egzaminu na stanowisko prefekta gimnazjum lub seminarium nauczycielskiego*, KDWi 18(1924), s. 176–177.

²⁷ Metoda ta stosowana była w katechezie do końca lat sześćdziesiątych XX wieku.

²⁸ Przeanalizowanie treści tych opracowań oraz ich porównanie pozwoliłoby zapewne na wyciągnięcie ogólniejszych wniosków na temat zakresu i poziomu wiedzy wymaganego od ówczesnych prefektów.

²⁹ Zob. *Program dla zdających na prefektów*, KDWi 7(1913), s. 2–9; KDWi 18(1924), s. 177–182. Daje się zauważyć, że program z 1924 r. jest obszerniejszy od programu z r. 1913.

³⁰ Zob. *Program pierwszego egzaminu wikariuszowskiego*, KDWi 26(1932), s. 164–168.

³¹ Zob. *Program pięcioletnich egzaminów wikariuszowskich w diecezji wrocławskiej*, KDWi 32(1938), s. 176–177.

³² Schematyzmy diecezji wrocławskiej – 1902, s. 18–19; 1939, s. 32–37.

³³ Zob. K. R u l k a, *Książki, które stały się „relikwiami”*, „Ateneum Kapłańskie” 135(2000), z. 1(548), s. 88–92.

³⁴ Na łamach „Kroniki Diecezji Wrocławskiej” zamieszczano kilkakrotnie programy, propozycje, zachęty do uczestnictwa w kursach katechetycznych organizowanych w różnych miastach w Polsce.

³⁵ Zob. *Kurs wakacyjny dla księży prefektów*, KDWi 18(1924), s. 297.

³⁶ Zob. *Kurs katechetyczny we Lwowie*, KDWi 25(1931), s. 204.

³⁷ Zob. *Kurs duszpasterstwa młodzieży pozaszkolnej*, KDWi 31(1937), s. 312.

³⁸ Zob. *Kurs wakacyjny dla księży-katechetów szkół średnich oraz zakładów kształcenia nauczycieli w r. 1932*, KDWi 26(1932), s. 163–164.

³⁹ Zob. *Kurs katechetyczny*, KDWi 33(1939), s. 165–166.

⁴⁰ Zob. *Kurs wakacyjny w Cieszynie dla księży katechetów szkół ogólnokształcących*, KDWi, 26(1932), s. 162–164.

⁴¹ Zob. S. W o j s a, *Historia Koła Księży Prefektów diecezji wrocławskiej*, KDWi 24(1930), s. 149–154.

⁴² Tamże, s. 150.

⁴³ *Związek Diecezjalnych Kół Księży Prefektów*, KDWi 18(1924), s. 71.

⁴⁴ S. W o j s a, *Historia Koła Księży Prefektów diecezji wrocławskiej...*, art. cyt., s. 152.

⁴⁵ *Związek Diecezjalnych Kół Księży Prefektów*, poz. cyt., s. 75.